

رتبه بندی مناطق شهری تهران از نظر شاخص های فقر جهت ارتقا پارادایم امنیت اجتماعی در کلانشهر تهران

جواد وکیلی^۱، آزاده اربابی سبزواری^{۲*}، رحیم سرور^۳، طوبی امیرعضدی^۴

۱- دانشجوی دکتری تخصصی رشته جغرافیا و برنامه ریزی شهری، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد اسلامشهر، اسلامشهر، ایران

۲- دانشیار گروه جغرافیا و برنامه ریزی شهری، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد اسلامشهر، اسلامشهر، ایران

*نویسنده عهده دار مکاتبات: aarbaby@yahoo.com

۳- استاد گروه جغرافیا و برنامه ریزی شهری، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد علوم و تحقیقات، تهران، ایران

۴- دانشیار گروه جغرافیا و برنامه ریزی شهری، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد اسلامشهر، اسلامشهر، ایران

چکیده

شهر تهران، شهر نابرابری هاست. فقر و ثروت هر دو در آن به شکل سرسام آوری رشد کرده است. فقر در شهر تهران، به طور کامل ریشه در سیاستهای اقتصادی ضعیف دولت نداشته است، بلکه بخشی از آن در اثر سیاستهای نادرست شهری ایجاد شده است. سیاستهای ضعیف جمعیتی بخصوص در امر مهاجرت و حاشیه نشینی افسارگسیخته، گسترش روزافزون سکونتگاههای غیررسمی و عدم کنترل و مدیریت بهینه گروه های آسیب دیده اجتماعی در سطح شهر مهمترین ضعفهای برنامه ریزی نهادهای شهری در این زمینه بوده است که باعث گسترش افسارگسیخته فقر در شهر شده است. پژوهش حاضر به بررسی عوامل اثر گذار فقر شهری در راستای ارتقا امنیت اجتماعی میباشد. که روش تحقیق از نوع توصیفی تحلیلی است با رتبه بندی معیار های فقر شهری و پهنه بندی آنها در سطح کلانشهر تهران میباشد. همچنین بررسی استراتژی مطلوب برای بازتولید امنیت اجتماعی در سطح مناطق مورد مطالعه تهران با تاکید بر شاخص های فقر شهری را نیز از اهداف این تحقیق است. در آخر با تحلیل و رتبه بندی معیار ها با مدل ANP و وزن های بدست آمده و سپس پهنه بندی عوامل در معیار های مورد بررسی منجر به نتیجه گیری گردد که مناطق ۱، ۳ و ۲ شاخص مطلوب و مناطق ۱۶، ۱۷، ۱۸ و ۱۹ شاخص های نامطلوب برخوردار میباشند. در انتها ارتقا امنیت اجتماعی در مناطق شناسایی شده باید افزایش داشته باشد.

کلید واژه ها: فقر شهری، امنیت اجتماعی، مدل ANP.

مقدمه

رشد شتابان و بی‌برنامه شهرگرایی و شهرنشینی مشکلات عمده‌ای را به وجود آورده است که مهم‌ترین آن‌ها می‌توان به فقر شهر اشاره کرد (مرادی، ۱۴۰۱). به گونه‌ای که طبق گزارش‌های مرکز سکونتگاه‌های انسانی ملل متحد در سی سال آینده، شهرها مهم‌ترین مراکز و کانون‌های رشد جمعیت جهان خواهند بود (حسینی، ۱۳۹۵). یکی از دلایل بروز مسائل ناشی از شهرنشینی و شهرگرایی کم توجهی یا بی توجهی به آثار عدالت فضایی در کشورها است. مناطق فقیر شهری در ابعاد اجتماعی - اقتصادی و کالبدی دارای شاخص‌هایی هستند که این مناطق را نسبت با سایر مناطق شهری دچار رکود و انزوای می‌سازد و به نوعی به شکل سکونتگاه‌های غیر رسمی نمود عینی می‌یابد (کلانتری، ۱۳۹۵). فقر پدیده‌ی اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی است که از نبود حداقل‌های نیاز انسانی یا ناتوانی در تامین آن ناشی می‌شود و در حقیقت، نتیجه نابرابری اجتماعی و اقتصادی است که ساختار فضایی نواحی مختلف شهر را دارای تضادهای بارز و آشکاری می‌کند؛ نتیجتاً این تضادها باعث شکل‌گیری نابرابری در توزیع فضایی امکانات در سطح شهر شده و به نابرابری فضایی می‌انجامد (موحد، ۱۳۹۸). از سال ۲۰۰۸ نیمی از جمعیت دنیا در مناطق شهری زندگی می‌کنند. یکی از جنبه‌های مهم این تغییرات، افزایش جمعیت فقیر شهری است که بخش زیادی از آنها در کشورهای در حال توسعه ساکن هستند. با گسترش این پدیده ما با فرایند "شهری شدن فقر" روبرو هستیم. این امر خود باعث افزایش دغدغه محققان اجتماعی شده است که نتیجه آن تولید دانش فقر شهری است. در طول چهل سال گذشته در ایران نیز تلاش‌های مستمری برای شناخت علل، فرایند، پیامدها و اندازه‌گیری فقر شهری صورت گرفته است. (شارع پور، ۱۳۹۹).

امروزه کاهش امنیت اجتماعی شهرها، از نتایج رشد بی‌رویه‌ی شهر و بی‌هویت ماندن در آن است. رویکردهای جدید طراحی محیطی نیز بر این نکته تأکید دارند که با توجه به ساختار کالبدی فضاها، شهری و تدوین و اعمال ضوابط ویژه در آن‌ها، می‌توان به میزان گسترده‌ای از ارتکاب جرائم شهری جلوگیری کرد و «پیشگیری از جرم از طریق طراحی محیطی» را می‌توان برای کاهش یا جلوگیری از جرائم و بهسازی کیفیت زندگی دانست (علوی، ۱۳۹۷).

کلانشهر تهران امروزه به عنوان اولین شهر پرجمعیت در سال ۱۴۰۱ می‌باشد که دچار شهرنشینی و شهرگرایی سریع شده است و این خود باعث کمبود خدمات و دسترسی امکانات به شهروندان بوده و نمود عینی فقر را می‌توان در مناطق کلان شهر تهران مشاهده کرد. اقتصاد ضعیف (اشتغال کاذب؛ مثل: خرید و فروش مواد مخدر، و مشروبات الکلی، نرخ بیکاری، مشارکت اقتصادی، اشتغال زنان، بارتکفل مواجه شد) و عوامل اجتماعی-فرهنگی: (سطح سواد پایین، نرخ اشتغال به تحصیل، بار جمعیتی، نسبت جوانی جمعیت، نسبت باسوادی، متوسط بعد خانوار و عدم توانمندسازی و مشارکت ساکنین در بهبود وضعیت محله خود) و عوامل کالبدی (تراکم مسکونی، سرانه مسکونی، قدمت ابنیه، کیفیت ابنیه) بنابراین با توجه به مطالب بیان شده بررسی معیارهای سیاسی، اجتماعی، فرهنگی و اقتصادی که دارای زیر معیارهای خاص خود می‌باشد در راستای کاهش جرائم شهری و نیز افزایش امنیت اجتماعی

هدف اصلی این تحقیق می‌باشد و سوالی که می‌تواند به طور کلی مطرح باشد آیا با بررسی معیار های اثر گذار فرق می‌توان به افزایش میزان امنیت اجتماعی دست یافت.

مبانی نظری

امنیت از ریشه لاتین *Securus* است که در لغت به معنای نداشتن دلهره و دغدغه می‌باشد. بنابراین معنای لغوی امنیت، رهایی از تشویش، اضطراب، ترس (اسکندری، ۱۳۹۴) یا احساس آرامش و اطمینان خاطر است. احساس آرامش و اطمینان از عدم تعرض به جان، مال، کار و سایر حقوق انسان است. این ارزش انحصاری، یکی از ضرورت‌های زندگی فردی و اجتماعی است. فرهنگ لغت لاروس امنیت را چنین تعریف می‌کند: «اعتماد، آرامش روحی و روانی است. تفکری که براساس آن خطر، ترس، وحشت و خسران بی‌معنا می‌شود. فقدان مخاطرات.» همچنین، امنیت دارای دو عنصر اساسی تهدید و فرصت است و برقراری امنیت منوط به رهایی نسبی از تهدید و بهره‌گیری بهینه از فرصت‌هاست. به این ترتیب تحقق امنیت از یک سو منوط به مقابله با خطرات است و از سوی دیگر پیامد برخورداری از امکانات و بهبود شرایط و سامانه زندگی.

جدول شماره ۱: ابعاد امنیت

ابعاد	امنیت
مقابله با خطرات	حفظ زندگی
کسب فرصت‌ها	ارتقای سطح زندگی

منبع: (مرادی، ۱۳۹۰).

امنیت به معنای حفظ جان و مال در زمره حقوق فردی و اجتماعی افراد در سطح داخلی و بین‌المللی، از دیرباز توجه همگان را به خود معطوف داشته است. واژه امنیت از این منظر وضوح بسیاری دارد. معنای این واژه از بعد ایجابی عبارت است از: فراهم نمودن زمینه‌ها و امکانات لازم به منظور گسترش نوعی روحیه آرامش و اطمینان بخش برای شهروندان؛ و در بعد سلبی عبارت است: فقدان هرگونه تهدید جانی، مالی و روحی از سوی محیط‌های داخلی و خارجی.

جدول شماره **Error! No text of specified style in document.**: انواع امنیت

انواع	
اجتماعی	باری، امنیت اجتماعی را «قابلیت حفظ الگوهای سنتی زبان، فرهنگی، مذهب، هویت و عرف ملی با شرایط قابل قبولی از تحول» می‌داند. در واقع او، «امنیت اجتماعی را به حفظ ارزش‌ها و هویت گروهی تقلیل می‌دهد و مقصود از آن را، چگونگی حفظ و دفاع از ارزش‌ها و هویت‌ها می‌داند. منابع اصلی برای تأمین امنیت اجتماعی؛ شامل: هنجارهای اجتماعی یا ابزار کنترل درونی، دوست یا ابزار کنترل بیرونی و گروه‌های هویتی است. امنیت اجتماعی یکی از شاخص‌های اساسی رفاه اجتماعی است که می‌توان آن را در یک شبکه علت و معلولی، مورد بررسی و ارزیابی قرار داد؛ بدین لحاظ، امنیت اجتماعی، به توانایی جامعه برای حفظ ویژگی‌های اساسی خود در برابر شرایط متحول و

انواع	
	تهدیدات واقعی یا احتمالی مربوط است.
سیاسی	<p>امنیت سیاسی ناظر بر ثبات سازمانی دولت‌ها، سیستم‌های حکومتی و ایدئولوژی‌هایی است که به آن‌ها مشروعیت می‌دهد. البته بدیهی است که تضمین امنیت سیاسی و استواری نهاد قدرت و حکومت اصولاً با رضایت و خواست شهروندان میسر است؛ از این رو می‌توان گفت امنیت سیاسی تأمین حقوق مدنی یک جامعه در بعد سیاسی آن می‌باشد؛ به عبارت دیگر، امنیت سیاسی به معنای تأمین آرامش و طمأنینه توسط حکومت برای شهروندان از راه تضمین حقوق سیاسی آنان در مشارکت جهت تعیین سرنوشت اجتماعی و سیاسی آن می‌باشد. روشن است که چنین امنیتی هرگز در حکومت‌های استبدادی و جائز تأمین نخواهد شد. در حقیقت بین امنیت سیاسی و میزان استبدادی بودن نظام‌های سیاسی، رابطه معکوسی وجود دارد. امنیت در تجربه دولت اسلامی به دو شکل ایجابی (ایجاد فضای مبتنی بر رضایتمندی نظیر حکومت نبوی و علوی) و سلبی (کاربرد زور جهت دفع تهدیدها مانند جنگ جمل و صفین و نهروان و عزوات پیامبر) مد نظر بوده است.</p>
اقتصادی	<p>به معنای ایجاد آن چنان نظامی در اجزا و بخش‌های مختلف اقتصادی جامعه است که افراد را از احساس خطر، نسبت به کمبود و فقدان لوازم و امکانات اساسی مورد نیاز خود مصون دارد. نمونه بارز تعریف مفهومی این بعد امنیت، بازار و بانک است. وسیله اصلی ارتباطی در این دو نوع واحد، پول است؛ یعنی در بازار و بانک، ثروت مادی و پول ذخیره شده و روابط غالب بین کنشگران، از نوع روابط مبادله‌ای، باید در محیطی امن صورت گیرد. وجود امنیت را در این بعد، با شاخص‌هایی نظیر: سرمایه‌گذاری‌ها، توزیع عادلانه ثروت، استفاده از امکانات به طور یکسان، مبارزه با مفاسد اقتصادی و اداری، اختلاس، ارتشا، کاهش عوارض مختلف دولتی و تعرفه‌های معقول و غیرضروری و ثبات بازار مشخص می‌سازند.</p>
فرهنگی	<p>امنیت فرهنگی ظرفیت یک جامعه برای حفاظت از ویژگی‌های خاص خود در مقابل تغییر شرایط و تهدیدات مادی و معنوی است. امنیت فرهنگی را از منظر فقه می‌توان به این صورت تعریف کرد: مکلفین (افراد، نظام اسلامی و عموم مسلمین) با انجام دادن یا انجام ندادن تکالیفی مانند تقید به آداب شرعی نظیر حجاب و تعظیم شعائر اسلامی، و تحریم محرماتی چون ارتداد، کتب ضاله و بدعت، برای خود مصونیتی تولید می‌کند تا از آسیب، تعرض و تهدیدهایی همچون استحاله دین و ارزش‌های دینی، بسط مفاسد اخلاقی و اجتماعی در امان بماند تا به وضعیت فرهنگی مطلوب و معرف در اسلام دست یابد و با وضعیت موجود را حفظ نماید.</p>

(مأخذ: دلاور، ۱۳۹۰)

امنیت اجتماعی

در رویکرد سنتی «امنیت اجتماعی» یا مفهوم حفظ و ایفای زندگی مطرح می‌شود. یعنی باید زندگی اعضای جامعه حفظ شود و بدین سبب نیازمند حذف یا حداقل کاهش عواملی هستیم که حفظ و بقای زندگی را تهدید و روند استمرار حیات را مختل می‌کند (اروعی و همکار، ۱۳۷۵: ۱۳۲) در رویکرد مدرن «امنیت اجتماعی» به معنای

احساس آرامش و اطمینان خاطر و فقدان اضطراب و ترس است (گیدنز و همکار، ۱۳۸۷: ۱۱۹) امنیت اجتماعی آرامش و آسودگی خاطری است که هر جامعه موظف است برای اعضای خود فراهم نماید (سعیدی، ۱۳۹۴: ۲۶۹) بطور کلی در رویکرد سنتی، امنیت اجتماعی به بقای اعضای جامعه توجه دارد و آن دسته از عوامل فیزیکی، مادی که بقای جامعه را تهدید می کند بعنوان تهدیدی برای امنیت اجتماعی تلقی شده، از طریق اعمال زور و قدرت در جهت مقابل با آن اقدام می شود. در رویکرد مدرن، امنیت اجتماعی به نوع بقای اعضای جامعه توجه دارد و عوامل معنوی، فرهنگی که موجب آسیب پذیری شیوه های گوناگون زندگی می شود به منزله تهدید اجتماعی خواهد بود (اسکندری و همکار، ۱۳۸۵: ۱۳۲).

مفهوم فقر

در تعریف فقر اختلاف نظر اساسی بین محققان وجود دارد که منشأ این اختلاف مبتنی بر، نوع نگرش آن‌ها نسبت به مسئله فقر است. اقتصاددانان بیشتر به زمینه ظهور و نتایج فقر توجه نموده و به ندرت به تحلیل اجتماعی پرداختند. در ادبیات جامعه‌شناسی معمولاً دو مفهوم فقر نابرابری در کنار یکدیگر به کار می‌روند. این دو مفهوم با اینکه از حیث معنی، مستقل از همدیگر هستند، اما به نظر می‌رسد، کاربرد مستقل ندارند؛ زیرا از یک سو فقر متأثر از نابرابری در درآمد است و از سوی دیگر نابرابری اقتصادی هم مؤید وجود فقر است. از آنجا که مسائل و مشکلات اجتماعی در عین ارتباط با فقر از آن جدا هستند، مفهوم فقر را باید از انواع مشکلات اجتماعی و اقتصادی که با آن پیوستگی دارند، نیز مستقل در نظر گرفت؛ لذا مترادف شمردن مفهوم فقر با دیگر صورت‌های مسائل اجتماعی، به فهم مشکل فقر کمک نخواهد کرد.

رویکردهای اساسی فقر

رویکرد فقر در آمدی: این رویکرد تک ساختی و تک بعدی است و فقط بر حسب در آمد یا مصرف اندازه گیری می شود. رویکرد غالب در ایران در محاسبه ی فقر این رویکرد است. در این رویکرد دستیابی به سطح درآمدی معین، دسترسی به خدمات و کالاهای مورد نیاز را تضمین می کند. در این رویکرد فرض اساسی این است که افراد نیازهای خود را از بازارهای کالا و خدمات تأمین می کنند. پرداخت انتقالی از سوی دولت برای کسانی است که به دلایلی نمی توانند نیازهای خود را از منابع ذکر شده تأمین کنند (محمودی و صمیمی فر، ۱۳۹۰: ۱۸).

رویکرد فقر قابلیتی: این رویکرد، فقر را بر اساس شاخص های انسانی و اجتماعی ارزیابی می کند. توجه اصلی در این رویکرد معطوف به ارتقاء ظرفیت های انسانی و کسب توانایی های اداره ی یک زندگی شرافتمندانه است؛ از این رو علاوه بر تأکید بر دسترسی به تغذیه ی کافی و مسکن مناسب، توانایی دسترسی به خدمات بهداشتی، آموزشی، مشارکت در تصمیم گیری ها و حفظ عزت نفس مورد توجه است. در این رویکرد تأمین قابلیت های اساسی نه تنها هدف است؛ بلکه وسیله ای است برای تأمین سایر نیازهای زندگی. ضروریات زندگی علاوه بر کالاهای مادی شامل آزادی سیاسی، امنیت فردی و مشارکت در حیات اجتماعی نیز می شود (طالبی، ۱۳۸۸: ۳۰).

رویکرد طرد اجتماعی: مفاهیم و تحلیل های طرد اجتماعی بر این فرض اساسی استوار است که رفاه اجتماعی و اقتصادی قوام بخش و تشکیل دهنده ی حقوق مردم است. طرد اجتماعی مفهومی است که در چارچوب هایی

توسعه و تکامل یافته است که در آن حقوق اساسی حیات تأمین می شود؛ در آن گرسنگی، بیماری های واگیر دار و مرگ و میر کودکان محدود شده است. این رویکرد در بستر شهر نشینی پر شتاب، با تضعیف روابط خانوادگی و به موازات آن تقویت کار به عنوان بردار اصلی ارتباط اجتماعی و هویت اجتماعی و نیز وسیله ی اصلی دسترسی به ابزار حیات و بقای توسعه یافته است (راغفر، ۱۲: ۱۳۹۵).

پیشینه تحقیق

ژوهان رابراک (۲۰۱۷) در مقاله ای با موضوع نقش پیشرفت مالی در کاهش فقر در شهرها " بررسی می کند که آیا توسعه مالی به کاهش فقر منجر می شود یا خیر. جدا کردن توسعه مالی به چهار دسته و استفاده از داده های جدید در دسترس در این مقاله مشخص می کند که هم عمق مالی و هم دسترسی فیزیکی بیشتر در کاهش نسبت افراد زیر خط فقر مفید است. با استفاده از روش های جایگزین بی ثباتی مالی، نتایج نیز یافته های موجود را به چالش میکشد چرا که این رویکرد احتمال دارد بروز فقر را افزایش می دهد.

اتان الی سون (۲۰۱۸) در مقاله ای با عنوان "آیا ما فقر شهری را کم ارزش گزاری میکنیم" این مقاله با نشان دادن مقیاس تعصب مرتبط با روشهای معمول در اندازه گیری فقر شهری در مراحل مختلف تولید تخمین فقر، به ادبیات موجود کمک می کند. این تجزیه و تحلیل از نمونه های منتخب در ادبیات همراه با تجزیه و تحلیل جدید داده ها از نظرسنجی های جمعیت شناختی و بهداشت و نظرسنجی درآمد و هزینه خانوار استفاده می کند. این مقاله همچنین توصیه هایی در مورد چگونگی رفع هر یک از این مشکلات برای بهبود اندازه گیری فقر شهری ارائه می دهد.

مارکو کرووز (۲۰۲۰) در مقاله ای با موضوع " تاثیر تغییرات جمعیت شناختی بر رشد اقتصادی و فقر". مکانیزم های اصلی را که از طریق آن تغییرات جمعیت شناختی ممکن است نتایج اقتصادی را تحت تأثیر قرار دهد، نشان می دهد و ارتباط بین تغییرات در سهم جمعیت کارآزموده با رشد سرانه و میزان فقر را ارزیابی می کند. افزایش جمعیت سهمیه کارآیی و کاهش میزان وابستگی به کودکان با افزایش رشد تولید ناخالص داخلی در سرانه ارتباط دارد و اثرات مثبت آن بر کاهش فقر نیز دارد.

لی ژوا (۲۰۲۱) در مقاله ای با موضوع " کنترل توپوگرافی طبیعی بر روی توزیع فضایی مناطق فقیرنشین در چین" این پژوهش از نوع توصیفی و تحلیلی با استفاده از توپوگرافی طبیعی در دسترس بودن زمین و دسترسی منطقه ای را تعیین می کند و بر اساس داده های مدل ارتفاع دیجیتال (DEM) و روش تجزیه و تحلیل فضایی علوم اطلاعات جغرافیایی (GIS)، این مطالعه با استفاده از شهرستانهای فقیر در چین به با در نظر گرفتن محیط توپوگرافی طبیعی، عوامل تأثیرگذار توزیع فضایی ثروت شهرستان را کشف مینماید. شاخص های شیب شیب، امداد زمین، طول رودخانه و تراکم رودخانه به محاسبه می شود رابطه فضایی بین توزیع ثروت شهرستانها و توپوگرافی طبیعی است. وضعیت. نتایج نشان می دهد که شهرستانهای فقر زده در چین عمدتاً در گرادیان دوم واقع شده اند زمین های سه گرادیان در کشور و به ویژه در فلات لس متمرکز شده اند.

اصغرپور (۱۳۹۷) در پژوهشی با عنوان "تحلیل فضایی فقر شهری در جهت رسیدن به عدالت اجتماعی(مطالعه موردی: محله دزاشیب منطقه یک شهرداری تهران" به تحلیل فضایی فقر شهری در جهت رسیدن به عدالت

اجتماعی در محله دزاشیب برمبنای میزان دسترسی ساکنان محله به خدمات شهری با روش کمی انجام پرداخته‌اند. از هشت شاخص شامل، دسترسی به خدمات درمانی، آموزشی، حمل و نقل، انتظامی، پارک، تأسیسات و تجهیزات، مذهبی و تجاری استفاده شده است. تحقیق حاضر از نوع کاربردی و روش آن، توصیفی - تحلیلی می باشد. از روش AHP (تحلیل سلسه مراتبی) جهت تحلیل فضایی فقر شهری استفاده شده است. نتایج تحقیق نشان می‌دهد، تمرکز فقر در بخش های مرکزی و شرقی محله بیشتر بوده و عدم یکنواختی در توزیع خدمات عمومی شهری را در این بخش محله نمایش می‌دهد. بنابراین یافته های این مطالعه، بر شناخت نواحی فقیر محله و اهمیت ترسیم نقشه های فقر و از طرف دیگر چگونگی دسترسی به خدمات شهری در سطح محله تأکید دارد.

نیک پور (۱۳۹۸) در پژوهشی با عنوان "تحلیل فضایی فقر شهری با روش تحلیل عاملی؛ نمونه مطالعه: قائمشهر" به تحلیل پراکنش فضایی شاخص‌ها و نماگرهای فقر شهری در قائمشهر پرداخته‌اند. روش این تحقیق بر اساس هدف، کاربردی و از نظر روش، توصیفی - تحلیلی است. برای بی‌مقیاس‌سازی شاخص‌ها از روش فازی و برای سنجش وضعیت فقر از روش تحلیل عاملی استفاده شده است. محاسبه شاخص‌های فقر با کمک نرم‌افزار Excel و تحلیل عاملی با کمک نرم‌افزار Spss صورت گرفته است. برای انجام تحلیل فضایی، روش‌های لکه‌های داغ و خودهمبستگی فضایی موران در محیط نرم‌افزار Gis به کار رفته است. نتایج نشان می‌دهد فقر در قائمشهر الگوی توزیع خوشه‌ای و خودهمبستگی فضایی دارد. بیشترین لکه‌های داغ در نواحی بیرونی و حاشیه‌ای شهر و بیشترین لکه‌های سرد در نواحی مرکزی، شرقی و همچنین قسمت‌هایی از جنوب غربی شهر دیده می‌شود. براساس یافته‌ها ۶۷/۴ درصد مساحت و ۳۵/۱ درصد جمعیت قائمشهر در پهنه فقیر و بسیار فقیر قرار دارند. براساس نتایج، قسمت‌های مرکزی شهر را بلوک‌های بسیار مرفه و مرفه در برمی‌گیرد و قسمت‌های بیرونی و حاشیه‌ای با بلوک‌های فقیر و بسیار فقیر احاطه شده است که این امر شکاف جغرافیایی چشمگیری را در سطح قائمشهر نشان می‌دهد.

پورترکارونی (۱۳۹۹) در مقاله‌ای با موضوع "فقر شهری در ایران؛ فراتحلیل و یک مرور نظام‌مند" روش فراتحلیل و مرور نظام‌مند به بررسی آثار فقر شهری محققان ایرانی پرداخته شد. یافته‌ها نشان داد که بیشترین تحقیقات در حوزه فقر شهری مربوط به رشته اقتصاد است. از منظر روش‌شناسی، پارادایم کمی پارادایم غالب است و فقر شهری در ایران بیشتر از، درجه آمار و اعداد، نقشه و جدول بررسی شده است و چندان جایی برای صداها، روایت‌ها، تجارب زیسته و بازنمایی فرایند فقر توسط فقرای شهری وجود ندارد. همچنین نتایج دیگر نشان داد استان‌هایی که نرخ فقر شهری بالایی دارند تحقیقات بسیار کمتری در این حوزه دارند. و نیز تحقیقات فقر شهری در ایران از چشم اندازه‌های بستری/ ساختاری به این موضوع نگریسته‌اند و چندان رویکردهای عاملیت/ مقاومت و کنش/ صدا در این تحقیقات جایی ندارند و یافته مهم دیگر، کمبود تحقیقات فقرپژوهی در میان کودکان، زنان، معلولین و گروه‌های قومی کاملاً مشهود است.

روش شناسی

پژوهش حاضر از نظر هدف، کاربردی - توسعه‌ای هست؛ در واقع این مقاله از آنجایی که به نمایش ابعاد نظری فقر با رویکرد بازتولید اجتماعی می‌پردازد، کاربردی بوده و از آنجاکه روش خاصی برای ارزیابی عوامل فقر در کلانشهر تهران به کار برده شده است که کمتر مورد استفاده واقع شده، توسعه‌ای تلقی می‌شود. از نظر روش، این تحقیق از نوع تحقیقات توصیفی - تحلیلی است. روش گردآوری اطلاعات به صورت اسنادی، کتابخانه‌ای و نرم افزاری بوده است. نرم افزارهای مورد استفاده در این مقاله معیارهای تحقیق برگرفته از معیار اصلی فقر اقتصادی، فرهنگی، اجتماعی، کالبدی و امنیتی از سوابق تحقیق و مبانی نظری استخراج گردیده است. که منجر به زیر معیارهایی که بدنبال اثبات اثرات فقر در کلانشهر تهران می‌باشیم. که ابتدا مقایسه زوجی بین معیارها و زیر معیارها به صورت شبکه‌ای با نرم افزار **super decision** توسط جامعه خبرگان و متخصصین در شهرداری مرکز، وزارت راه و شهرسازی و معاونت اجتماعی و فرهنگی در هر منطقه مورد بررسی قرار گرفته، که منجر به رتبه بندی و خروجی عددی گردیده است. در نهایت با اعداد بدست آمده از امتیاز دهی خبرگان پهنه های فقر در سطح کلانشهر تهران شناسایی می گردد.

جدول شماره ۳: امتیازها برای مقایسه دو به دو در مدل ANP

اهمیت کم	اهمیت	اهمیت خیلی	اهمیت کاملاً
یکسان	بیشتر	بیشتر	بیشتری
۱	۳	۵	۹

جدول شماره ۴: معیارها و زیرمعیارهای سنجش فقر شهری برپایه تولید امنیت اجتماعی مناطق شهر تهران

ابعاد	گویه ها
کالبدی	نوع بافت مسکونی
	وضعیت پارک و فضای سبز
	بافت فرسوده
	موقعیت مراکز تجاری
اقتصادی	وضعیت تاسیسات و زیرساختهای شهری
	میزان درآمد
	میزان بیکاری
	تنوع شغلی
	میزان زیبا سازی شهری
اجتماعی - فرهنگی	هزینه کرد عمران مناطق
	کیفیت ساختمان های آموزشی
	کیفیت فضاهای فرهنگی
	میزان جمعیت

میزان باسوادی	۳
نسبت پوشش بیمه	
میزان بزه و جرم	
وجود فضاهاى نا امن	
تعدد کودکان کار	
بیشترین مراجعات کمیته امداد	
وجود زنان سرپرست خانوار	

مأخذ: (نگارنده)

تجربه و تحلیل داده ها

بررسی معیارها

فقر اقتصادی:

با توجه به رتبه بندی جامع خبرگان و متخصصین در بررسی فقر اقتصادی (که بیشترین امتیاز را در مقایسات زوجی معیارها نیز بدست آورده بود، منطقه ۱ شهرداری شهر تهران بالاترین رتبه و پس از آن منطقه ۲ و منطقه ۳ قرار می گیرند. مناطق ضعیف از نظر فقر اقتصادی نیز به ترتیب مناطق ۱۸ (ضعیف ترین) ۱۷ و ۱۹ میباشد.

فقر کالبدی

در بررسی فقر کالبدی، منطقه ۱ شهرداری شهر تهران بالاترین رتبه و پس از آن منطقه ۲ و منطقه ۳ قرار می گیرند. مناطق ضعیف از نظر فقر کالبدی نیز به ترتیب مناطق ۱۸ (ضعیف ترین) ۱۹ و ۲۰ میباشد.

فقر اجتماعی:

در بررسی فقر اجتماعی، منطقه ۱ شهرداری شهر تهران بالاترین رتبه و پس از آن منطقه ۲ و منطقه ۳ قرار می گیرند. مناطق ضعیف از نظر فقر اجتماعی نیز به ترتیب مناطق ۱۸ (ضعیف ترین) ۱۹ و ۱۷ میباشد.

فقر فرهنگی:

در بررسی فقر فرهنگی، منطقه ۱ شهرداری شهر تهران بالاترین رتبه و پس از آن منطقه ۲ و منطقه ۳ قرار می گیرند. مناطق ضعیف از نظر فقر فرهنگی نیز به ترتیب مناطق ۱۹ (ضعیف ترین) ۱۷ و ۲۰ میباشد.

فقر امنیتی:

در بررسی فقر بهداشت و سلامت، منطقه ۱ شهرداری شهر تهران بالاترین رتبه و پس از آن منطقه ۲ و منطقه ۳ قرار می گیرند. مناطق ضعیف از نظر فقر بهداشت و سلامت نیز به ترتیب مناطق ۱۹ (ضعیف ترین) ۱۸ و ۱۷ میباشد.

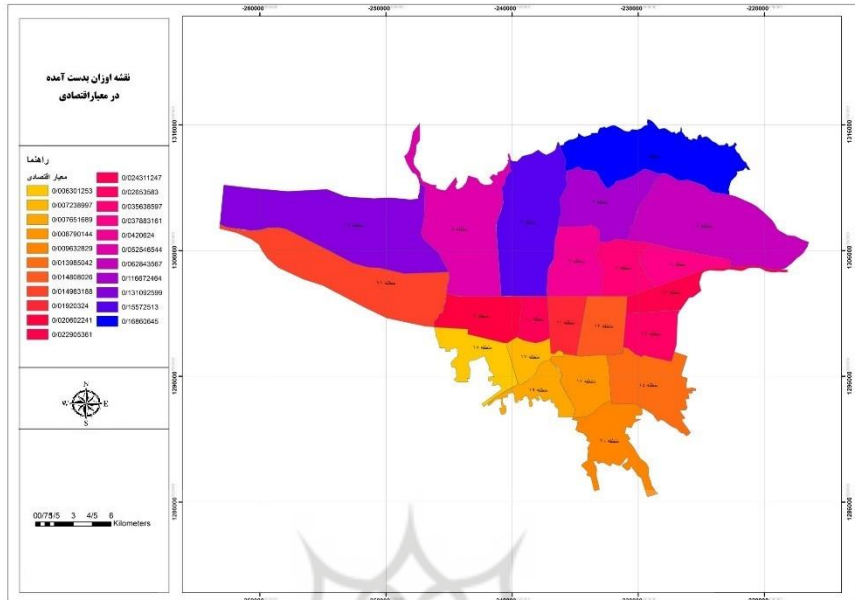
جدول شماره ۵: ماتریس مقایسه زوجی بدست آمده از تحلیل کلیه معیارها و زیرمعیارها در Anp

وزن نهایی معیارها					منطقه	گزینه ها
فقر اقتصادی	فقر کالبدی	فقر فرهنگی	فقر امنیتی	فقر اجتماعی		
0.084303	0.072408	0.068282	0.069905	0.066914	۱	
0.077863	0.068526	0.054134	0.064591	0.064976	۲	
0.058336	0.061191	0.052179	0.05827	0.053801	۳	
0.031422	0.039691	0.043261	0.034887	0.042516	۴	
0.026273	0.032287	0.038957	0.029519	0.029426	۵	
0.021031	0.027624	0.034785	0.031135	0.031145	۶	
0.017819	0.023408	0.027946	0.019094	0.016857	۷	
0.018942	0.022691	0.025042	0.019334	0.015189	۸	
0.010301	0.010959	0.0157	0.017345	0.011863	۹	
0.012156	0.014005	0.013587	0.010947	0.010377	۱۰	
0.009602	0.01028	0.016734	0.010932	0.008946	۱۱	
0.007404	0.011849	0.009168	0.009685	0.013406	۱۲	
0.011453	0.011591	0.009172	0.012053	0.013294	۱۳	
0.013268	0.011399	0.008763	0.012751	0.017609	۱۴	
0.006993	0.008341	0.005365	0.009196	0.010228	۱۵	
0.004395	0.005437	0.00497	0.005796	0.007478	۱۶	
0.003619	0.004784	0.003871	0.004582	0.004853	۱۷	
0.003151	0.003319	0.004767	0.004394	0.00441	۱۸	
0.003826	0.003952	0.003436	0.004388	0.004622	۱۹	
0.004816	0.004668	0.004075	0.006118	0.005507	۲۰	
0.007482	0.006043	0.011651	0.014025	0.014959	۲۱	
0.065546	0.045546	0.044156	0.051054	0.051626	۲۲	

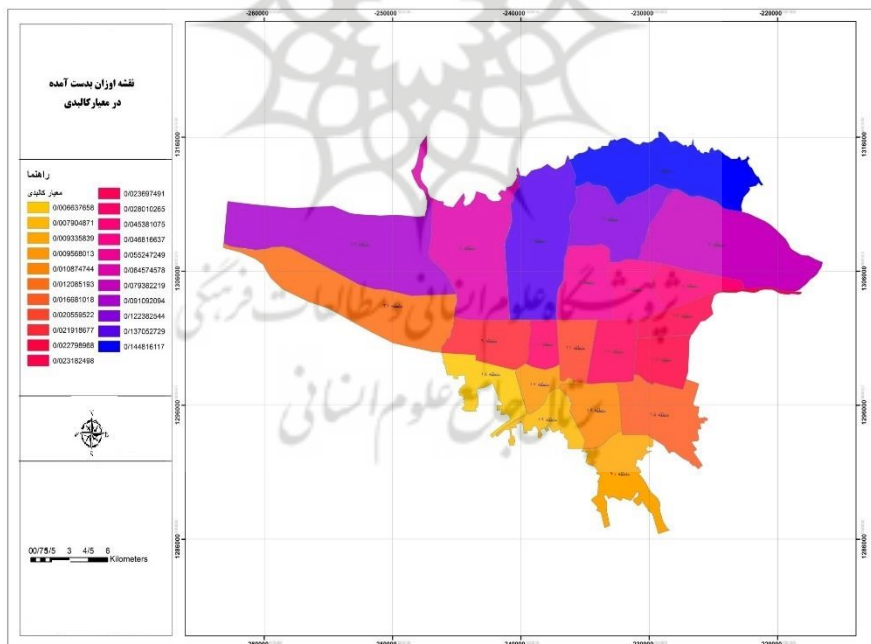
ماخذ: نگارنده

تحلیل کلی و نهایی حاصل از برآیند اطلاعات و آمار حاصله از نتایج تحقیق و تحلیل نهایی جدول فوق به سوی جدول نهایی رهنمون شد به طوری که جایگاه تمام مناطق شهر تهران از نظر فقر شهری بدست آمد در این جدول که نتیجه نهایی تمامی معیارها در مناطق شهری است نشان داده که منطقه ۱ شهر تهران

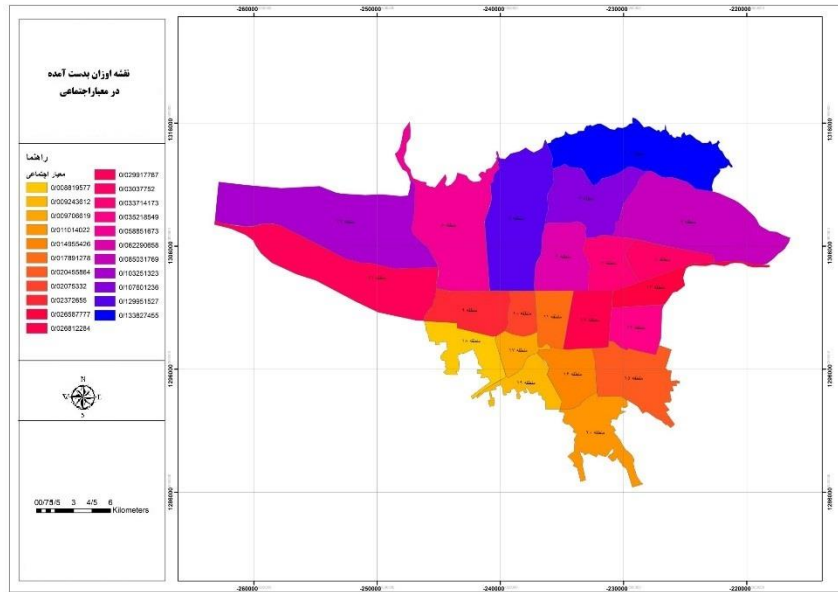
بهترین حالت را از لحاظ فقر شهری داشته و پس از آن منطقه ۲ و سپس منطقه ۲۲ شهر تهران قرار می گیرند. ضعیف ترین مناطق شهر تهران نیز به ترتیب منطقه ۱۸ (ضعیف ترین) منطقه ۱۹ و منطقه ۱۷ میباشد.

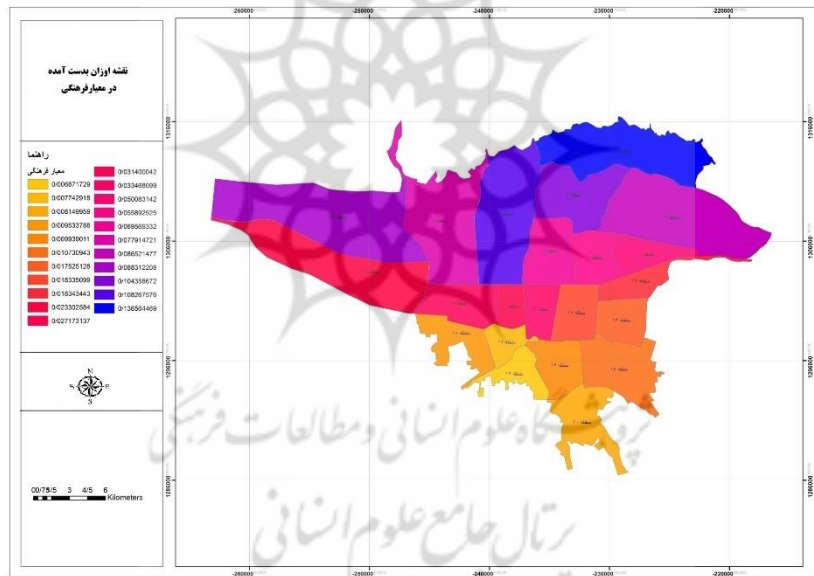
نقشه شماره ۱: نقشه فقر اقتصادی در مناطق شهر تهران

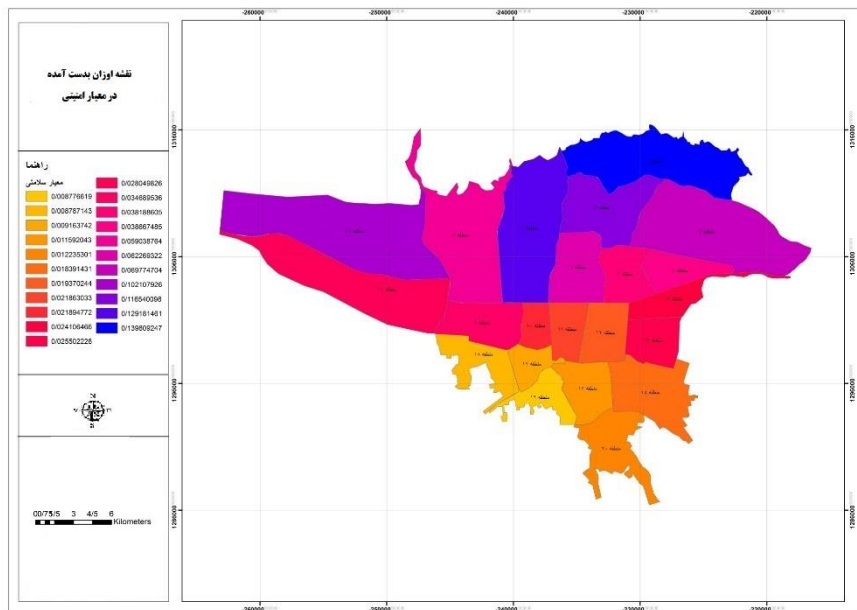
نقشه شماره ۲: نقشه فقر کالبدی مناطق شهر تهران

نقشه شماره ۱: نقشه فقر اجتماعی در مناطق شهر تهران

نقشه شماره ۲: نقشه فقر فرهنگی در مناطق شهر تهران

نقشه شماره ۵: نقشه فقر امنیتی در مناطق شهر تهران

نتیجه گیری

برای از بین بردن مسئله فقر شهری ابتدا باید به شناسایی عوامل فقر شهری پرداخت تا برای کاهش آن اقدامات لازم انجام پذیرد. به طور کلی تحلیل فضایی فقر شهری می تواند به شناسایی مناطقی که از شرایط نامناسب برخوردار هستند کمک کند و با مکان یابی این مناطق و اتخاذ تصمیمات و سیاست های آگاهانه نابرابری را در فضاهای شهری کاهش دهد. یکی از مهم ترین معضلات بشر است و بسیاری از دولت های ملی و نهادهای بین المللی را به چالش فراخوانده است. ریشه کنی فقر و گرسنگی، دستیابی همگانی به آموزش ابتدایی، کاهش میرگ و میر کودکان، بهبود مادران در چارچوب بهداشت باروری، مبارزه با ایدز و دستیابی به محیط زیست پایدار بوده است که کاهش فقر را در رأس دستور توسعه خود قرار داده است. شهرنشینی پیامدهایی چون نابرابری های اجتماعی، فقر، افزایش فساد و جرم و جنایت، بحران های زیست محیطی، نابرابری و اختلاف طبقاتی و... را به دنبال دارد. یکی از این نابرابری های اجتماعی پدیده ی فقر شهری می باشد. کلان شهر تهران بعنوان پایتخت ایران وجود نابرابری و عدم تعادل فضایی در ساکنان مناطق مختلف یک شهر به هیچ وجه پدیده ای جدید در هیچ یک از شهرهای جهان نیست.

چرا که شهرها به عنوان جایگاه فقر و توانگری، از طریق عرضه فرصتهای خارق العاده و نابرابریهای گوناگون اقتصادی-اجتماعی، ماهیتاً با پدیده نابرابری پیوند یافته اند. این وضعیت در کشورهای در حال توسعه به دلیل فاحش بودن تفاوت‌های اجتماعی-اقتصادی، نابرابری و عدم تعادل در خدمات شهری و ساختار فضایی شهرها تشدید شده است. الگوی توزیع و دسترسی نامناسب خدمات عمومی از جمله عواملی است که موجب محروم ماندن برخی شهروندان از امکانات و زیرساخت‌های شهری و پیامدهای منفی آنها می‌باشد. این الگوی توزیع نامناسب، جداگرتینی‌های اکولوژیک و شکاف روزافزون و دوقطبی شدن مناطق و گروه‌های اجتماعی را به همراه داشته است. نتیجه کلی و نهایی حاصل از برآیند اطلاعات و آمار حاصله از نتایج تحقیق و تحلیل نهایی جداول فوق به سوی جدول نهایی رهنمون شد به طوری که جایگاه تمام مناطق شهر تهران از نظر فقر شهری بدست آمد در این جدول که نتیجه نهایی تمامی معیارها در مناطق شهری است نشان داده که منطقه ۱ شهر تهران بهترین حالت را از لحاظ فقر شهری داشته و پس از آن منطقه ۲ و سپس منطقه ۲۲ شهر تهران قرار می‌گیرند. ضعیف‌ترین مناطق شهر تهران نیز به ترتیب منطقه ۱۸ (ضعیف‌ترین) منطقه ۱۹ و منطقه ۱۷ می‌باشد.

پیشنهادات:

جدول شماره ۶: پیشنهادات در خصوص معیارها

پیشنهادات کلی	
۱- زیبا شناسی و زیبا سازی شهری در مناطقی که رتبه کمتری دارد	کلبدی
۲- احداث و افزایش سرانه های فضای سبز در مناطق با رتبه کم	
۳- بهنگام سازی و نیز بکارگیری تکنیک های جدید در باب کاهش بافت فرسوده	
۴- افزایش سرانه های تجاری در مناطق مستعد و کنترل این سرانه در مناطق شمالی و غربی	
۵- بهنگام سازی و یکسان سازی زیر ساخت های رفاهی برای کلیه مناطق حائز	

شرایط	
<p>۱- ایجاد اشتغال و نیز کمک به افزایش درآمد خانوار های ساکن در بافت فقیر</p> <p>۲- افزایش رفاه اقتصادی و توانمند سازی شبکه های اقتصادی</p> <p>۳- توسعه اقتصادی با هدف کاهش نابرابری های اجتماعی</p> <p>۴- توسعه اقتصادی مردم محور به منظور توزیع عادلانه درآمد</p> <p>۵- توسعه اقتصادی بر مبنای عدالت به معنای مراعات حقوق اقتصادی</p>	اقتصادی
<p>۱- عدالت اجتماعی یکی از اصول اصلی توسعه فضایی برابر است. براساس رویکرد اسلامی به منظور کاهش نابرابری</p> <p>۲- پایش و پیمایش مستمر وضعیت مناطق از لحاظ میزان برخورداری عوامل فرهنگی</p> <p>۳- توجه به کاربری های فرهنگی در بین مناطق کم برخوردار شهری از نکان مغفول در برنامه ریزی</p>	فرهنگی
<p>۱- توجه به اصول و معیارهای اجتماعی بر اساس خواسته ها و مطالبات مردم، بسیار حیاتی است</p> <p>۲- ارائه تصویر روشن از عوامل فقر شهری و نتایج مداخله در معیارهای کاهنده فقر اجتماعی شهری بدست دهد.</p> <p>۳- توسعه و آموزش اجتماعی در کنار توسعه اقتصادی از عوامل مهم کاهش نابرابری و کاهش میزان فقر شهر است.</p>	اجتماعی
<p>۱- توجه به پدافند غیر عامل شهری از جنبه های مکتوم در برنامه ریزی</p> <p>۲- توجه به وضعیت بهداشت و سلامت در مناطق شهری</p> <p>۳- با استقرار کاربری های عمومی مرتبط با بهداشت و درمان از عوامل کاهش نابرابری</p>	امنیتی

منابع و مآخذ

- ۱- مرادی، الهه، پیوسته گر، یعقوب، عبدالمطلب، کریم زاده (۱۴۰۱). بررسی و تحلیل فضایی فقر شهری (نمونه موردی شهر یاسوج). فصلنامه پژوهش های جغرافیایی، بهار ۱۴۰۱ دوره ۳ شماره ۷
- ۲- حسینی، فرزانه، (۱۳۹۵)، بررسی و ارائه شاخصهای کالبدی - کارکردی مؤثر بر ارتقای امنیت فضاهای عمومی شهری، نمونه موردی: پارک دانشجو، پایان نامه کارشناسی ارشد شهرسازی، تهران: دانشگاه تربیت مدرس.
- ۳- کلانتری، محسن؛ حیدریان، مسعود؛ محمودی، عاطفه (۱۳۹۵). ایمن سازی فضای کالبدی شهرها در برابر بزهکاری با استفاده از راهبردهای پیشگیری جرم یا طراحی محیطی، فصلنامه دانش انتظامی، شماره ۳.
- ۴- علی موحد، سامان ولی نوری، حسین حاتمی نژاد، احمد زنگانه، موسی کمانرودی کجوری (۱۳۹۸). تحلیل فضایی فقر شهری در کلان شهر تهران، فصلنامه علمی پژوهشی - اقتصاد و مدیریت شهری، سال چهارم، شماره سوم.
- ۵- شارع پور، محمود، پورترکارونی، محمد. (۱۳۹۹). فقر شهر در ایران فراتحلیل و یک مرور نظام مند، فصلنامه علمی و پژوهشی مطالعات ساختار و کارکرد شهری، سال ۱۳۹۹. دوره ۷ شماره ۲۲
- ۶- علی علوی، الهه شاکری منصور، علیرضا گروسی (۱۳۹۷). سنجش توزیع فضایی فقر شهری با استفاده از مدل های تصمیم گیری در GIS (مطالعه موردی: مناطق ۲۱ گانه شهر بابل). مجله علوم جغرافیایی، شماره ۸۲.
- ۷- اسکندری ثانی، محمد، (۱۳۹۴)، فقیر در کلان شهر تهران، وضعیت، چالش ها و رهیافت های مقابله با آن با تأکید بر توسعه اجتماعات محلی، رساله دکتری جغرافیا و برنامه ریزی شهری، دانشگاه شهید بهشتی تهران
- ۸- دلاور، علی، جهانتاب، محمد (۱۳۹۰). تاثیر سرمایه اجتماعی بر احساس امنیت، فصلنامه مطالعات امنیت اجتماعی.
- ۹- صدیق اروعی، غلامرضا، (۱۳۷۵)، تأثیر ساختاری بر پدیده امنیت یا ناامنی اجتماعی، مجموعه مقالات ارائه شده در همایش توسعه و امنیت عمومی، تهران، انتشارات وزارت کشور، جلد اول
- ۱۰- گیدنز، آنتونی (۱۳۸۷) تجدد و تشخیص، ترجمه ناصر موفقیان، تهران: نشر نی.

- ۱۱- سعیدی، عباس (۱۳۹۴) دانشنامه مدیریت شهری و روستایی، تهران: مؤسسه فرهنگی، اطلاع رسانی و بررسی تأثیرات فرهنگی و اجتماعی عدم امنیت زنان در فضاهاى شهری زمستان ۱۳۹۳ سال نهم - مطبوعاتی شهرداریها و دهیاری های کشور.
- ۱۲- اسکندری ثانی، محمد، (۱۳۹۴)، فقیر در کلان شهر تهران، وضعیت، چالش ها و رهیافت های مقابله با آن با تأکید بر توسعه اجتماعات محلی، رساله دکتری جغرافیا و برنامه ریزی شهری، دانشگاه شهید بهشتی تهران.
- ۱۳- کلانتری، محسن؛ حیدریان، مسعود؛ محمودی، عاطفه (۱۳۹۰). ایمن سازی فضای کالبدی شهرها در برابر بزهکاری با استفاده از راهبردهای پیشگیری جرم یا طراحی محیطی، فصلنامه دانش انتظامی، شماره ۳.
- ۱۴- طالبی، حمید (۱۳۸۸)، الگوی بهینه کاهش فقر روستایی با تأکید بر های جغرافیایی بنیان مطالعه موردی: بخش خلجستان شهرستان قم، پایان نامه دانشکده علوم، ارشد کارشناسی گروه جغرافیا، انسانی، دانشگاه تهران.
- ۱۵- راغفر، ساختار (۱۳۹۵)، حسین قدرت و فقر در ایران فصلنامه علمی پژوهشی رفاه اجتماعی، سال چهارم، ۳۶۹-۴۳۴، صص ۵ ی شماره
- ۱۶- اصغرپور، کسری. خانلو، نسیم. زیاری، کرمت الله. شالی امینی، وحید (۱۳۹۷). تحلیل فضایی فقر شهری در جهت رسیدن به عدالت اجتماعی (مطالعه موردی: محله دزاشیب منطقه یک شهرداری تهران). مجله پژوهش های اخلاقی، سال نهم شماره ۱ (پیاپی ۳۳، پاییز ۱۳۹۷).
- ۱۷- نیک پور، عامر. لطفی، صدیقه. حسنعلی زاده، میلاد (۱۳۹۸). تحلیل فضایی فقر شهری با روش تحلیل عاملی؛ نمونه مطالعه: قائمشهر. فصلنامه علمی و پژوهشی برنامه ریزی فضایی. دوره ۹ شماره ۱
- 18- Johan Rewilak(2017), The role of financial development in poverty reduction, Aston Business School, Aston University, Birmingham B4 7ET, United Kingdom Received 8 June 2017; received in revised form 27 October 2017; accepted 28 October 2017 Available online 17 November 2017
- 19- EtteneAlisonRoseaBruceCampbellf(2018) Climate risk management and rural poverty reduction. Journal : Agricultural Systems, Available online 1 February 2018
- 20- Marco,corus. (۲۰۲۰). Revealing Invisible Rules In Slums: The Nexus Between Perceived Tenure Security And Housing Investment, 53.
- ۲۱ Lee ,zhoa. (2021). Marginality As A Root Cause Of Poverty : Identifying Marginality Hotspots In Ethiopia. World Development, 78, 420-435